

ЗНАЧЕННЯ ЦІННОСТЕЙ ПРОФЕСІЙНОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ У ВИРАЖЕНОСТІ ЇЇ ПОТЕНЦІАЛУ САМОЗМІНЮВАННЯ

THE IMPORTANCE OF THE VALUES OF THE PROFESSIONAL SPHERE OF THE INDIVIDUAL IN THE EXPRESSION OF HIS/HER POTENTIAL FOR SELF-CHANGING

У статті подано результати теоретичного аналізу й емпіричного дослідження значення цінностей професійної сфери особистості у вираженості її потенціалу самозмінювання. Установлено, що нині людині важливо перебувати в постійному русі, постійному розвитку, адаптовуватися до швидких змін у світі, тому важливою характеристикою людини є здатність до самозмінювання. У сучасній психології важливим є погляд на природу самозмінювання, де особистісні зміни не стільки є результатом якихось подій чи змін соціальних ролей, а відбуваються завдяки активній ролі самої особистості. Цінності як мотиватори діяльності та поведінки відіграють неабияку роль у самозмінюванні. Згідно з метою та послідовними завданнями було підбрано психодіагностичні методики: опитувальник «Потенціал самозмінювання», авторами якого є В.Р. Манукян, І.Р. Муртазіна, Н.В. Гришина, і «Опитувальних термінальних цінностей» І.Г. Сєніна. Вибірку дослідження склали респонденти, які перебувають на першому етапі професійного становлення. Результати дослідження підтвердили значущість ціннісного виміру у формуванні потенціалу самозмінювання. Такі цінності, як високе матеріальне становище, креативність, розвиток себе, досягнення, духовне задоволення та збереження власної індивідуальності, мають зв'язок з усіма структурними компонентами самозмінювання. Установлено, що віра людини в можливість власного самозмінювання сприяє розвитку креативного мислення, пошуку шляхів вирішення деяких питань, такі люди більш зацікавлені у збереженні власної індивідуальності. Наведені результати засвідчують доцільність взяття до уваги у практиці профорієнтаційної роботи особливостей ціннісної сфери особистості та її потенціалу самозмінювання для визначення напрямку професійного розвитку.

Ключові слова: самозмінювання, потенціал самозмінювання, професійна сфера, цінно-

сті, ціннісні орієнтації, ціннісно-смыслова сфера.

The article presents the results of a theoretical analysis and empirical study of the importance of the values of the professional sphere of a person in the expression of his/her potential for self-changing. It is established that today it is important for a person to be in constant motion, constant development, to adapt to rapid changes in the world, so an important characteristic of a person is the ability to change oneself. In modern psychology, it is important to look at the nature of self-change, where personal changes are not so much the result of certain events or changes in social roles, but occur due to the active role of the individual. Values as motivators of activity and behavior play a significant role in self-change. According to the purpose and successive tasks, psychodiagnostic methods were selected: the questionnaire "Potential for Self-Change", authored by V.R. Manukyan, I.R. Murtazina, N.V. Grishina and "Terminal Values Questionnaire" by I.G. Senin. The study sample consisted of respondents who are at the first stage of their professional development. The results of the study confirmed the importance of the value dimension in shaping the potential for self-change. Values such as high material status, creativity, self-development, achievement, spiritual satisfaction, and preservation of one's own individuality are related to all structural components of self-changing. It has been found that a person's belief in the possibility of self-changing contributes to the development of creative thinking, the search for solutions to certain issues, and such people are more interested in preserving their own individuality. These results show that it is advisable to take into account the peculiarities of the value sphere of the individual and his/her potential for self-changing in the practice of career guidance to determine the direction of professional development.

Key words: self-changing, potential for self-changing, professional sphere, values, value orientations, value-sense sphere.

УДК 159.923.2:364-051
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.47.19>

Казанжи М.Й.

д.психол.н., професор
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»

Ганічева А.Є.

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 – Психологія
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»

Вступ. У сучасній психологічній науці все більш затверджується суб'єктивний погляд на природу самозмінювання, де особистісні зміни не стільки є результатом якихось подій чи змін соціальних ролей, а відбуваються завдяки активній ролі самої особистості. Феноменологія самозмінювання зачіпає широке коло питань – мотивацію, здатність і готовність до самозмінювання. Отже, варто зауважити, що в сучасній психології поняття «розвиток» і «зміна» дедалі частіше розглядаються з різними смисловими акцентами. Відповідно до цього великого значення набуває формування

потенціалу самозмінювання та визначення його ціннісного виміру.

Натепер ситуація в суспільстві вимагає від людини здатності до самозмінювання як способу прийняття виклику швидко змінюваної реальності з орієнтацією на автономність, незалежність і опору на власні сили [4, с. 291].

Самозмінювання – одна із центральних проблем досить широкого кола психологічної проблематики формування та розвитку особистості. Увага до феномену самозмінювання зумовлена його визначальною роллю в життєдіяльності особистості, активним включенням

людини у процес власної життєтворчості. Прояви активності особистості у процесі творення власного життя, усвідомлене проектування перспективи життєвого руху є одними із провідних умов подолання життєвих труднощів, зміцнення психологічного здоров'я та благополуччя сучасної людини. Вирішення завдань самозмінювання становить особливий простір фундаментальної психологічної науки [3, с. 68].

Окрім того, варто зауважити, що загалом під час самозмінювання особистості вкрай велике значення мають потенціал і ціннісні орієнтири. Як зазначає Кумар Ракеш Ранджан у своєму дослідженні спільного створення цінностей у концепції та вимірюванні потенціалу самозмінювання, сплеск наукового та практичного інтересу до теми створення й ідентифікації цінностей підкреслює двозначне розуміння його концептуальних меж і емпіричних складових частин [11]. Також В. Кумар та Вернер Рейнарц говорять про те, що необхідно створювати цінності постійно, оскільки це здатне впливати на різні сфери життя особистості. Тому дані науковці відзначають, що одним із найважливіших завдань особистості є створення своєї цінності та її формування завдяки ціннісним орієнтирам. Тобто людина повинна вимірювати, розвивати та керувати своїми цінностями [10].

Мета дослідження полягає у визначенні значення ціннісного виміру у формуванні потенціалу до самозмінювання особистості у професійній сфері.

Методи дослідження. Для досягнення мети дослідження нами використовувались теоретичні, статистичні й емпіричні методи дослідження. Серед теоретичних методів нами проведена систематизація наукових даних із досліджуваної проблеми на основі осмислення першоджерел; серед статистичних і емпіричних – письмове опитування, кількісний (кореляційний) аналіз даних, що був виконаний за допомогою комп'ютерної програми SPSS 16.0 for Windows, і якісний аналіз отриманих результатів (виділення типів).

Згідно з метою та послідовними завданнями було підібрано психодіагностичні методики: опитувальник «Потенціал самозмінювання», авторами якого є В.Р. Манукян, І.Р. Муртазіна, Н.В. Грішина, і «Опитувальних термінальних цінностей» І.Г. Сеніна.

Опитувальник діагностики потенціалу самозмінювання дозволяє виділити 4 найбільш значущі для розуміння показники самозмінювання, як-от: «Потреба в самозмінах» (прагнення до новизни, різноманітності, загалом позитивне ставлення до змін і спрямованість до них – «хочу змінюватися»); «Здатність до усвідомлених самозмін» (здатність до свідомої роботи над собою, утілення в життя задуманого – «треба змінюватися»); «Віра в можли-

вість самозмін» (імплицитні уявлення про можливість людей свідомо змінювати себе та своє життя); «Можливість самозмін» (особливості психічної ригідності/гнучкості в ситуаціях, що вимагають змін, – «можу змінюватися»). За результатами діагностики за даними показниками можна встановити загальний рівень потенціалу самозмінювання, його підсумковий показник.

Отже, за результатами застосування опитувальника «Потенціал самозмін» можна надати загальну характеристику потенціалу самозмінювання досліджуваних, бо його шкали належать до різнорівневих особистісних структур, завдяки цьому дозволяють зрозуміти, на що може спиратися людина, яка прагне зміни своєї особистості, і які її можливості загалом.

Інший використовуваний нами опитувальник – «Опитувальник термінальних цінностей», запропонований у 1991 р. І.Г. Сеніним і призначений для діагностики життєвих цілей (термінальних цінностей) людини. Варто зауважити, що він ґрунтується на 2-х припущеннях: по-перше, що життєві сфери тією чи іншою мірою представлені в житті кожної людини, мають для різних людей різний ступінь значущості; по-друге, що в кожній із них реалізуються різні для кожної людини бажання та прагнення, які є одним із компонентів спрямованості особистості [2]. На даному етапі ми зосередились на професійній сфері респондентів, хоча використання даного вимірювального інструменту дає змогу встановити цінності людини в різних сферах життєдіяльності.

Оскільки нас цікавило питання становлення професійної сфери особистості, то вибірку дослідження становили респонденти, які перебувають на першому етапі професійного становлення – натеper навчаються в Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського» (усього 60 осіб віком від 25 до 40 років).

Результати. Перед тим як ми перейдемо до безпосереднього викладення результатів емпіричного дослідження, зауважимо, що відкритість новому, відкритість досвіду є важливими характеристиками, як зазначав Карл Роджерс, які з'являються у процесі самозмінювання. Зникають захисти, нівелюються захисні реакції/ригідність людини, яка змінюється та починає по-іншому, неупереджено сприймати дійсність, навіть якщо вона є для неї не зовсім зрозумілою, не вміщується у стереотипні, схеми, що діяли раніше. Людина стає спроможною сприймати нове, від цього вона стає більш реалістичною та готовою до нового: нових людей, ситуацій, вирішення нових проблем тощо. І це означає, що вона по-іншому сприймає суперечності, готова їх сприймати та вирішувати [12]. Саме ці зміни є найбільш суттєвими, стимулюють і забезпечують станов-

лення в усіх сферах життєдіяльності, зокрема й у професійній.

За результатами первинних даних було проведено кореляційний аналіз між параметрами потенціалу самозмінювання та показниками термінальних цінностей особистості у професійній діяльності. Значущі коефіцієнти кореляційних взаємозв'язків представлені в Табл. 1.

Як видно з таблиці, наявні тісні додатні зв'язки між самозмінюванням і термінальними цінностями (виняток шкала 4 «Можливість самозмін», яка демонструє від'ємні кореляції з потенціалом самозмінювання).

Так, показник потреби в самозмінах додатно корелює на рівні 1% з такими термінальними цінностями у професійній сфері, як власний престиж ($r = 0,823$), високе матеріальне становище ($r = 0,861$), креативність ($r = 0,791$), розвиток себе ($r = 0,427$), досягнення ($r = 0,352$), духовне задоволення ($r = 0,537$), збереження власної індивідуальності ($r = 0,828$), а також від'ємно корелює на рівні 1% з активними соціальними контактами ($r = -0,342$). Це свідчить про те, що чим більше потреба опитуваних у самозмінюванні, тим більш значущі для них такі термінальні цінності, як власний престиж, високе матеріальне становище, збереження власної індивідуальності, розвиток себе, досягнення, духовне задоволення та креативність. Це є тими показниками, які здатні показати напрям результативності самозмінювання. Зауважимо, що така термінальна цінність, як досягнення, має найменше значення з-поміж інших. Активні соціальні контакти мають непрямий зв'язок із потребами до самозмінювання. Це свідчить про те, що активні соціальні контакти можуть зворотно

впливати на потребу опитуваних до самозмінювання.

Показник здатності до усвідомлених самозмін додатно корелює на рівні 1% із такими термінальними цінностями у професійній сфері, як власний престиж ($r = 0,588$), високе матеріальне становище ($r = 0,897$), креативність ($r = 0,913$), розвиток себе ($r = 0,662$), досягнення ($r = 0,614$), духовне задоволення ($r = 0,756$) і збереження власної індивідуальності ($r = 0,990$). Тобто для респондентів важливо усвідомлювати, внутрішньо відчувати зміни в собі та водночас розуміти, що ці зміни відбуваються на краще, і це стосується багатьох цінностей особистості.

Показник віри в можливість самозмін додатно корелює на рівні 1% із такими термінальними цінностями у професійній сфері, як високе матеріальне становище ($r = 0,746$), креативність ($r = 0,864$), розвиток себе ($r = 0,687$), досягнення ($r = 0,780$), духовне задоволення ($r = 0,775$), збереження власної індивідуальності ($r = 0,929$), та додатно корелює на рівні 5% із цінністю активних соціальних контактів ($r = 0,296$). Це може свідчити про те, що коли людина вірить у можливість самозмін, то вона починає більше креативно мислити, шукати інші шляхи вирішення тих чи інших питань, більше цінує власну індивідуальність.

Показник можливості самозмін від'ємно корелює на рівні 1% із такими термінальними цінностями у професійній сфері, як високе матеріальне становище ($r = -0,575$), креативність ($r = -0,590$), активні соціальні контакти ($r = -0,559$), розвиток себе ($r = -0,896$), досягнення ($r = -0,671$), духовне задоволення ($r = -0,877$) і збереження власної індивідуальності ($r = -0,812$). Тобто даний компонент

Таблиця 1

Значущі коефіцієнти кореляції між параметрами потенціалу самозмінювання та показниками термінальних цінностей особистості у професійній сфері

		Компоненти потенціалу самозмінювання				
		Ш1	Ш2	Ш3	Ш4	ПСІ
Показники термінальних цінностей	ВлП	823**	588**			509**
	ВМС	861**	897**	746**	-575**	883**
	Кр	791**	913**	864**	-590**	911**
	АСК	-342**		296*	-559**	
	РС	427**	662**	687**	-896**	698**
	Дс	352**	614**	780**	-671**	665**
	ДЗ	537**	756**	775**	-877**	790**
	ЗВІ	828**	990**	929**	-812**	998**

Примітка: умовні позначення: 1) ** – значущий кореляційний зв'язок на рівні $p \leq 0,01$, * – значущий кореляційний зв'язок на рівні $p \leq 0,05$; 2) $n = 60$; 3) показники термінальних цінностей: ВлП – власний престиж, ВМС – високе матеріальне становище, Кр – креативність, АСК – активні соціальні контакти, РС – розвиток себе, Дс – досягнення, ДЗ – духовне задоволення, ЗВІ – збереження власної індивідуальності; 4) показники потенціалу самозмінювання: Ш1 – шкала 1 «Потреба в самозмінах», Ш2 – шкала 2 «Здатність до усвідомлених самозмін», Ш3 – шкала 3 «Віра в можливість самозмін», Ш4 – шкала 4 «Можливість самозмін», ПСІ – підсумковий показник потенціалу самозмінювання.

самозмінювання має прямий зв'язок із цими термінальними цінностями.

На основі отриманих результатів відповідно до кожної зі шкал компонентів потенціалу самозмінювання ми змогли вивести підсумковий показник потенціалу самозмінювання, що додатно корелює на рівні 1% із такими термінальними цінностями у професійній сфері, як власний престиж ($r = 0,509$), високе матеріальне становище ($r = 0,883$), креативність ($r = 0,911$), розвиток себе ($r = 0,698$), досягнення ($r = 0,665$), духовне задоволення ($r = 0,790$) і збереження власної індивідуальності ($r = 0,998$). Отримані результати показують, що чим вище в особистості потенціал до самозмінювання, тим більш вагомі для неї вищеперелічені термінальні цінності.

Розглянемо особливості цінностей у професійній сфері в осіб із високим (Гр. 1) і низьким (Гр. 2) рівнем загального показника потенціалу самозмінювання (рис. 1).

Відповідно до Рис. 1 можна зазначити, що в осіб із високим рівнем загального показника потенціалу самозмінювання спостерігаються високі значення показників ціннісних орієнтацій у професійній сфері (усі значно вище 50 процентилів), зокрема: власний престиж, високе матеріальне становище, креативність, розвиток себе, духовне задоволення та збереження власної індивідуальності. В осіб із низьким рівнем загального показника самозмінювання всі параметри термінальних цінностей значно нижчі (що статистично підтверджується обчисленням критерію Стьюдента), окрім показників «активні соціальні контакти» та «духовне задоволення». Такі показники, як креатив-

ність і розвиток себе, для цієї категорії осіб являють найменшу цінність. Даний результат співвідноситься з даними [1] стосовно того, що креативність узагалі можна розглядати як особистісний механізм збагачення потенціалу самозмінювання.

Профілі особистостей із різним рівнем загального показника потенціалу самозмінювання показують, що особистості з високим і низьким рівнем потенціалу самозмінювання характеризується своєрідним комплексом показників термінальних цінностей, які виражені у професійній сфері.

Варто зауважити, що дослідження ціннісних критеріїв у формуванні потенціалу самозмінювання, які частково висвітлювалось такими науковцями, як Брент А. Маттінглі, Гері В. Левандовські та Кевін П. Макінтайр, розкривають той факт, що добре це чи погано, але стосунки можуть вплинути на самооцінку людини та її потенціал самозмінювання. В емпіричному дослідженні науковцями було встановлено зв'язок потенціалу самозмінювання з любов'ю, якістю стосунків і деякими аспектами вірності, а також можливість впливати на потенціал самозмінювання через формування цінностей [6]. Отримані нами результати також співвідносяться з результатами роботи Лідії Ф. Емері, Ерін К. Хьюз і Венді Л. Гарднер, які вивчали можливість компромісів між ціннісними критеріями, що мають вплив на формування потенціалу самозмінювання особистості [8].

У контексті обговорення отриманих нами результатів доцільно навести результати дослідження Н.В. Хадсон і Р.К. Фрейлі щодо бажання людей змінюватися з віком, а також

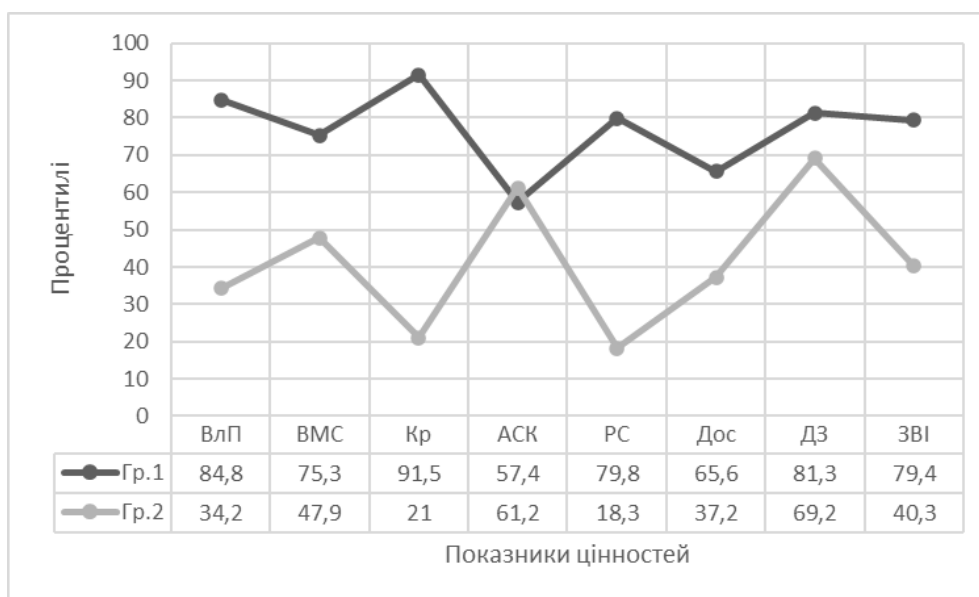

Рис. 1. Особливості цінностей у професійній сфері в осіб із високим і низьким рівнем загального показника потенціалу самозмінювання

їхніх психологічних особливостей [9]. Дане дослідження підтверджує, що в дорослому віці люди мають сильну схильність до формування свого потенціалу самозмінювання.

Водночас робота Б'янки Белліні прямо вказує на те, що зразковість може бути ключем до власних можливостей. Автор зазначає, що інші люди можуть впливати на формування потенціалу самозмінювання, оскільки вони поділяють той самий зразок індивідуальності. Це пояснюється тим, що існують можливості, що впливають з індивідуальності особистості, але вони ще не використані, оскільки людина не може їх досягнути, відповідно, першочергово потрібно, щоб інші досягнули їх і допомогли особистості їх зрозуміти [5]. Виходячи з вищеванеданого, погоджуємось із науковцем Юта Чісіма, що наголошує, що формування потенціалу самозмінювання залежить і від ціннісних орієнтирів особистості, оскільки вони здатні впливати безпосередньо на саму особистість і, відповідно, формувати очікування щодо самозмін [7].

Висновки. Отже, у результаті дослідження значення ціннісного виміру у формуванні потенціалу до самозмінювання було встановлено наявність взаємозв'язків між потенціалом самозмінювання та термінальними цінностями особистості у професійній сфері. Зокрема такі цінності, як високе матеріальне становище, креативність, розвиток себе, досягнення, духовне задоволення та збереження власної індивідуальності, мають зв'язок з усіма структурними елементами, що входять до складу загального показника потенціалу самозмінювання. Установлено також, що віра людини в можливість власного самозмінювання сприяє розвитку креативного мислення, пошуку шляхів вирішення окремих питань, такі люди більш зацікавлені у збереженні власної індивідуальності. Наведені результати засвідчують доцільність взяття до уваги у практиці профорієнтаційної роботи особливостей ціннісної сфери особистості та її потенціалу самозмінювання для визначення напрямку професійного розвитку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Казанжи М.Й., Вдовіченко О.В. Креативність та рефлексія, як особистісні механізми збагачення потенціалу самозмінювання. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. Серія «Психологія». 2021. № 3. Т. 32 (71). С. 24–29.
2. Психодіагностика ціннісних орієнтацій (опитувач термінальних цінностей). URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/posibnuku/160/39.pdf>.
3. Скловський І.З., Перлей Г.О. Психологічне благополуччя осіб з різним рівнем самозмінювання. *Диференціальний підхід у дослідженні професійного самоздійснення особистості* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 24–25 березня 2022 р. Одеса : ФОП Бєлий А.Є., 2022. С. 67–74.
4. Сушенцева Л.Л. Професійна мобільність – сучасна потреба дорослої людини. *Концептуальні засади розвитку освіти дорослих: світовий досвід, українські реалії і перспективи* : збірник наукових статей. Київ : Знання України, 2018. С. 289–298.
5. Bellini B. Exemplariness as the Key to My Self-Possibilities. *How Change and Identity Coexist in Personal Individuality*. 2021. V. 116. P. 89–112.
6. “You make me a better/worse person”: A two-dimensional model of relationship self-change / Brent A. Mattingly et al. *Personal Relationships*. 2014. Vol. 21. P. 176–190.
7. Chishima Yuta. Effects on Identity Formation of Expectations for Self-Change. *The Japanese Journal of Educational Psychology*. 2016. Vol. 64. P. 352–363.
8. Confusion or Clarity? Examining a Possible Tradeoff Between Self-Expansion and Self-Concept Clarity / L.F. Emery et al. *Social Psychological and Personality Science*. 2023. Vol. 14 (1). P. 3–12.
9. Hudson N.W., Fraley R.C. Do People's Desires to Change Their Personality Traits Vary with Age? An Examination of Trait Change Goals Across Adulthood. *Social Psychological and Personality Science*. 2016. Vol. 7 (8). P. 847–856.
10. Kumar V., Reinartz W. Creating Enduring Customer Value. *Journal of Marketing*. 2016. Vol. 80 (6). P. 36–68.
11. Ranjan K.R., Read S. Value co-creation: concept and measurement. *Journal of the Academy of Marketing Science*. 2016. Vol. 44. P. 290–315.
12. Rogers C. *On Becoming a Person: A Therapist's View of Psychotherapy*. Boston : Houghton Mifflin, 1961. 367 p.